

BAŞ VERGİSİ'NİN BAŞBAKAN THATCHER'IN İSTİFASINDAKİ ROLÜ

Öğr. Grv. Dr. Muhammet KÖSECİK*

ÖZET

Bu makale, Margaret Thatcher'ın Kasım 1990'de başbakanlıktan tarihi bir şekilde istifa etmesinde 'baş vergisi' politikasının etkisini incelemektedir. Beklenmeyen oranda yüksek olarak ortaya çıkan baş vergisi, Muhafazakar Parti ve özellikle Margaret Thatcher için tam bir siyasi felaket olmuştur. Bu gelişme, halkın ciddi muhalefeti ile karşılaşmış, halk tepkisini protesto gösterilerinde, anketlerde, yerel yönetim ve milletvekilliği ara seçimlerinde göstermiştir. Bu gelişmeler, Muhafazakar Parti için bir sonraki genel seçimlerde gerçekleşebilecek olası yenilgiyi işaret etmiştir. Bu gelişmelerin sonucu olarak, özellikle marjinal oy oranları ile bir önceki seçimlerde milletvekili seçilebilmiş bir çok Muhafazakar Parti milletvekili, Thatcher'ın istifasını zorunlu görmüşler ve parti içi demokrasinin işlemesi sonucu onun istifasında hayati bir rol oynamışlardır.

ABSTRACT

This article assesses the role of the poll tax policy in Margaret Thatcher's unprecedented resignation from power in November 1990. It is argued that the poll tax appeared to be an absolute political catastrophe for the Conservative Party and particularly for Margaret Thatcher, producing unexpected high level of tax bills. This caused massive public opposition reflected in streets, opinion polls, local elections and by-elections and indicated a potential defeat of Conservatives in a next general election. Then, many Conservative MPs, particularly those who were holding marginal seats saw Mrs Thatcher an electoral liability and played a vital role in her resignation through the operation of party's electoral mechanism.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

I. GİRİŞ

Margaret Thatcher'ın 22 Aralık 1990 tarihinde başbakanlıktan beklenmedik bir biçimde istifa etmesi, yakın dönem İngiliz siyasi tarihindeki en önemli olaylardan biridir. İngiliz siyasi tarihinin ilk kadın ve yirminci yüzyılın en uzun iktidarda kalan İngiliz başbakanı olan Thatcher, 1979, 1983 ve 1987'deki genel seçimleri önemli parlamento çoğunluklarıyla kazanmış bir liderdi ve Aralık 1990 itibariyle parlamentoda yaklaşık yüz milletvekili çoğunluğuna sahipti. İstifa etmesinden iki gün önce Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği konulu bir konferansa katılmış ve diğer liderlerle görüşmeler yapmıştı. İki ay önce yapılan parti olağan kongresinde, Thatcher'ın liderliğinin tehlikede olduğunu gösterecek herhangi bir önemli bir belirti de söz konusu değildi. Yaz aylarında Thatcher'a karşı bir liderlik yarışının olabileceği söz konusu olmuşsa da patlak veren Körfez Krizini takiben Körfez'e asker yerleştirilmesi ve uluslararası politikanın ısınması dolayısıyla olası bir liderlik yarışı ortadan kalkmıştı. Ancak, Margaret Thatcher, önemli oranda parlamento çoğunluğuna sahip olmasına ve önünde en azından bir üç yıllık hükümet etme süresi bulunmasına rağmen, Muhafazakar Partili milletvekillerinin artan muhalefeti sonucu, Aralık 1990'da başbakanlıktan ve Muhafazakar Parti liderliğinden istifa etmek zorunda kalmıştır.

Thatcher'ın istifasında bir çok faktör etkili olmuştur. 1988-90 arasında ekonomik göstergeler, enflasyon oranının ve işsizliğin arttığını, faizlerin ve ev kredilerinin yükseldiğini göstermekteydi ve bu Muhafazakar Parti'nin popülaritesine zarar vermeye başlamıştı. Avrupa Birliği konusunda parti içinde, Thatcher'ın uyguladığı politikalara karşı giderek artan bir muhalefet vardı ve bu, Maliye bakanının ve Dış İşleri Bakanının 1989-90 yıllarında istifa etmesiyle zirveye ulaşıyordu. Ancak Thatcher'ın istifasına yol açan asıl neden, yerel yönetimlerin¹ temel gelir kaynaklarından biri olan konut

¹ İngiltere'de yerel yönetim yapısı temel olarak iki kademelidir. Üst kademe, metropolitan alanları dışında bulunan ve büyük ölçekli planlama ve finansman gerektiren hizmetleri (stratejik planlama, eğitim, polis, itfaiye, sosyal hizmetler) sağlayan 39 *County Council*' dan oluşur. Alt kademe, metropolitan alanları dışında kalan ve daha çok yerel nitelikteki hizmetleri (konut, planlama, çöp toplama, cadde ve sokakların temizlenmesi ve aydınlatılması, v.b.) yerine getiren 296 *District Council*' dan ve Londra sınırları içindeki 32 *Borough Council*' dan oluşur. İngiltere dışında Birleşik Krallık'ı oluşturan İskoçya ve Galler'de benzer yerel yönetim

vergisinin (domestic rates) yerine getirilen baş vergisi² politikasının neden olduğu parti içi muhalefettir.³ Bu çalışmada, baş vergisinin nasıl halkın tepkisine neden olduğu ve demokrasinin önemli örneklerinden biri olan bir ülkede halkın tepkisinin nasıl başbakanın istifasına yol açtığı analiz edilecektir.

II. BAŞ VERGİSİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI

1973 yılında dünyada baş gösteren ekonomik krizin İngiltere'de de etkili olması sonucu sterlinin değeri düşmüş, enflasyon oranı yükselmiş ve zamanın İşçi Partisi hükümeti IMF'den borç almak zorunda kalmıştır. Alınan bu borç, merkezi ve yerel yönetim harcamalarının kısılmasını gerektirmiştir. İşçi Partisi hükümeti, yerel yönetim harcamalarını kısmak için, yerel yönetimlere merkezden yapılan yardımları azaltma yoluna gitmiştir. 1976-76 yılında mali yardımların gelirlerine⁴ oranı %67.3 iken 1976-77 yılında %66.4'ya inmiştir. Bu, yerel yönetimlere yapılan mali yardımlarda, ikinci dünya savaşından sonra yapılan ilk önemli kesinti olmuştur.⁵

1979 yılında yerel yönetim harcamalarını kısmaaya yönelik açık bir taahhülle iktidara gelen Muhafazakar Parti, 1980'lerin başından itibaren bu amaca yönelik olarak hükümete yetkiler veren yasalar çıkarmıştır. Thatcher hükümeti 1980-82 yılları arasında çıkardığı

yapıları vardır, ancak K. İrlanda'dadaki yerel yönetim yapısı K. İrlanda'nın özerk yapısından dolayı farklılık arz eder.

² Getirilen yeni verginin resmi adı halk harcı (community charge) dır. Ancak, muhalefet partileri ve halk tarafından bu yeni vergi, baş vergisi (poll tax) olarak adlandırılmış ve bu ad, literatürde, hatta Muhafazakar Partili bakanlar tarafından, resmi adının yerine kullanılmıştır. Türkiye'de baş vergisi ve kelle vergisi olarak da adlandırılan vergi, bu çalışmada baş vergisi olarak adlandırılmaktadır.

³ R. K. Alderman and N. Carter, "A Very Tory Coup: The Ousting of Mrs Thatcher", *Parliamentary Affairs*, Cilt: 44, No: 2, s. 125

⁴ 1990-91 mali yılına kadar yerel yönetimlerin temel gelirleri üç kaynaktan oluşmaktaydı: (1) yerel yönetimler tarafından miktarı belirlenen ve toplanan ve gelirlerin yaklaşık % 20-25'ini oluşturan konutlardan alınan konut vergisi (domestic rates), (2) yine yerel yönetimler tarafından miktarı belirlenen ve gelirlerin yaklaşık % 25-30'unu oluşturan iş yerlerinden alınan vergi (non-domestic rates), (3) merkezi hükümet tarafından yerel yönetimlere ihtiyaçlarına göre verilen ve gelirlerin yaklaşık % 50-60'ını oluşturan yardım (rate support grant).

⁵ Layfield Committee, *Committee of Inquiry into Local Government Finance, Report. Cmnd. 6453*, HMSO, London, 1976, s. 385

yasalarla, yerel yönetimlere yapılan mali yardımları azaltmayı hedeflemiş, bunun için her bir yerel yönetim birimi için harcama hedefleri saptamış, bu hedefler aşıldığı takdirde ilgili yerel yönetime yapılan yardımı kısmıştır. Böylece yerel yönetimlerin yıllardır sahip oldukları kendi harcamalarını belirleme ve gerektiği kadar mali yardım alabilme geleneği de sona ermiştir. 1984'de çıkarılan bir başka yasayla da hükümet, yerel yönetimlerin oranlarını belirleme ve toplama yetkisine sahip oldukları yerel vergilere (konut vergisi ve işyerleri vergisi) bir üst sınır getirmiştir.

Muhafazakar Parti hükümetinin 1980'lerin ilk yıllarında uyguladığı yerel yönetim gelirlerini ve giderlerini kontrol altına almaya ve azaltmaya yönelik bu politikalar, bütün partilere mensup yerel yönetimler tarafından eleştirilmiştir. Bunun sonucunda, merkez-yerel yönetim ilişkilerine, daha önceki yıllardaki sakin dönemin aksine, gerginlik hakim olmuştur. Merkez-yerel yönetim ilişkileri, sayıları on beş yirmi kadar olan ve daha çok İşçi Partisi'nin geleneksel oylarının yoğunlaştığı kalabalık sanayi kentlerinde, örneğin Londra, Manchester, Liverpool ve Sheffield'da 1980lerin ortalarına doğru ortaya çıkan İşçi Partisi'nin sol kanadının kontrol ettiği yerel yönetimlerin varlığı ve politikalarıyla daha da gerginleşmiştir. İşçi Partisi'nin sol kanadına mensup bu yerel yönetimler, yerel hizmetlerin sağlanmasının ötesinde kendilerine yeni roller biçmiş, merkezi hükümetin tepkisini bile bile marjinal ekonomik ve sosyal politikalar (yerel hizmetlerin yeniden yapılandırılması, kadınlara, yoksullara, zencilere, eşcinsellere mali yardımlarda bulunma ve onlara siyasi destek sağlama gibi) takip etmiş ve yerel yönetimleri Thatcher hükümetine karşı yapılması gereken muhalefetin zemini olarak görerek, her fırsatta hükümeti eleştirmişlerdir. Bu yerel yönetimler, takip ettikleri politikaları finanse etmek için, kısmak bir yana harcamalarını önemli ölçüde artırmışlardır. Bu gelişme, yerel yönetimlerin toplam harcamalarını kısma politikasında istediği sonuca ulaşamayan ve bunun için yeni yöntemler arayan Muhafazakar Parti hükümetini yerel yönetimlerin gelir kaynakları ile ilgili reform yapmaya zorlamıştır. Muhafazakar Parti, 1974-79 yılları arasındaki muhalefet yıllarında, konut vergisinin kaldırılacağını açıklamıştı. Parti'nin Ekim 1974 genel seçim bildirgesinde, Thatcher yerel

yönetimlerden sorumlu bakan iken, bu reform politikası ilan edilmişti. Ancak, Muhafazakar Parti, takip eden yıllarda kaldırılacak verginin yerine getirilecek bir alternatif ortaya koyamamış, sonuç olarak 1979 genel seçim bildirgesinde, bu reformun diğer vergilerin düşürülmesinden sonra ancak gerçekleşebileceği, dolayısıyla bu politikanın öncelikli politikalar arasında yer almadığı açıklanmıştır.⁶

Muhafazakar Parti, konut vergisinin reform edilmesi sözünü gerçekleştirmek için, 1981-83 yılları arasında değişik çalışmalar yapmış fakat bu çalışmaların uygulanabilir ve kabul edilebilir bir alternatif vergi üretmemesi üzerine yerel vergilerin reform edilmesinin bir süre ertelendiği açıklamıştır.⁷ Ancak, 1985 yılının ilk yıllarında İskoçya'da gerçekleştirilen, konut vergisinin alındığı konutların değerinin yeniden hesaplanması, yerel vergilerin reform edilmesi politikasını yeniden ve bir daha çıkmayacak şekilde hükümetin önüne getirmiştir. İskoçya'da, konutların değerinin yeniden saptanması, konutlardan alınan yerel vergilerin önemli ölçüde artmasına ve seçmenlerin şiddetli tepkisine neden olmuştur. Bu sonuçlar, İngiltere ve Galler'de bir kaç yıl içinde yapılması gereken konutların değerinin yeniden belirlenmesinin gelecek seçimlerde yol açacağı siyasi hezimetini işaret etmiş, Muhafazakar Parti'yi yerel vergileri reform etmeye zorlamıştır.⁸ 1984 yılının sonlarına doğru bazı bakanlardan ve kamu görevlilerinden oluşan bir çalışma grubu kurulmuş, bu grup 1985'in ilk aylarında Thatcher'e sunduğu raporda baş vergisinin alternatifleri arasında en uygunu olduğunu bildirmiş ve hükümet bunu onaylayarak uygulamaya koymuştur.

⁶ *The Conservative Party 1974-79 General Election Manifesto(s)*, Conservative Central Office, London, 1979

⁷ Yerel yönetimlerden sorumlu bakan Patrick Jenkin'in, Muhafazakar Parti'nin Ekim 1983'deki Olağan Kongresi'nde yaptığı konuşma, *Conservative Conference 1983*, Conservative Central Office, London, 1983

⁸ Konut vergisinin saptanmasında hesaplama temel alınan konutların değerinin yeniden belirlenmesi, Birleşik Krallıktaki bütün bölgeler için beş yıl arayla yapılması gereken bir zorunluluktur. İngiltere ve Galler'de konutların değeri en son 1973'de saptanmış, 1978 ve 1983 yıllarında ise ertelenmişti. Ancak, İskoçya'da 1985'de konutların değerinin yeniden tespitinin yapılması yasa gereği zorunluydu. İngiltere ve Galler'de, konutların değerinin yeniden belirlenmesinin iki kez ertelenmesi, yerel yönetimlerin mali sisteminde aksaklıklara yol açmıştı ve tekrar ertelenmesi olası değildi.

Baş vergisi reformunun arkasında, yerel yönetimlerle yerel halk arasındaki 'sorumluluk' bağını güçlendirme ve yerel vergileri ödemede 'adalet' ilkesini gerçekleştirme arayışı vardır. Muhafazakar Parti hükümetine göre mevcut olan sistemde, İngiltere'deki 35 milyon seçmenin sadece 18 milyonuna yerel vergi faturası gelmekte, bu sayının da sadece 12 milyonu tam olarak fatura ödemekte, diğerleri ya indirimlerden yararlanarak kısmen ödemekte veya tamamen muaf olmaktadır. Bu durumda yerel seçimlerde oy kullanan halkın önemli bir kısmı hiç vergi vermemekteydi. Bu durum, yerel yönetimlerin yerel halkın tepkisini hesaplamadan harcamalarını artırmasına ve yeniden seçilebilmesine olanak tanımaktaydı, çünkü seçmenlerin yarısından çoğu oy kullanmasına ve yerel hizmetlerden herkes gibi yararlanmasına rağmen yerel vergi ödememekte, dolayısıyla yerel seçimlerde oy kullanırken artan harcamalardan cüzdanı etkilenmeden oy kullanmaktaydı. Yapılan reformla 18 yaşın üstündeki herkesin vergi ödemesiyle eksik olan bu bağ kurulmuş olacak ve dolayısıyla yerel yönetimler maliyesi kendi kendini kontrol eder bir hale gelmiş olacaktı. Yerel yönetimler, baş vergisini belirlerken bunun siyasi sonuçlarını göz önüne alacaklar ve düşük düzeylerde vergi belirleyecekler dolayısıyla harcamalarını artırmayacaklardı. Ancak, görünürde mantıklı gelen hükümetin bu hesaplaması, yerel vergileri ödeyen 12 milyon insanın sayıları yaklaşık 9,5 milyon olan eşlerini, yetişkin çocuklarını ve diğer beraber yaşayanları göz ardı etmekteydi.

Hükümete göre mevcut konut vergisi, vergi ödemedeki adalet ilkesine aykırıydı, çünkü verginin alındığı konutta yaşayan insanların sayısını dikkate almıyordu. Dolayısıyla, aynı vergi değerine sahip olan evlerden birinde tek başına yaşayan bir kişi, benzer bir evde karı koca yaşayan ve çalışan çocukları olan bir aileyle aynı vergiyi ödemekteydi. Halbuki yalnız yaşayan bir kişiyle, bir ailenin yerel hizmetleri kullanma değerleri eşit değildi. Baş vergisi reformuyla yerel hizmetlerden yararlanan herkes vergi ödeyecek dolayısıyla bu adaletsizlik de ortadan kalkmış olacaktı.

1986 yılında yayınlanan danışma raporunda, baş vergisi reformu, yerel yönetimlerin diğer gelirler kaynakları olan işyerlerinden alınan vergi ve merkezden yapılan mali yardımlar konularında yeni düzenlemeleri de içeren bir şekilde kamuoyuna

açıklanmıştır.⁹ Buna göre, konut vergisi kaldırılmış, yerine 18 yaşın üstündeki herkes tarafından ödenecek ve yerel yönetimler tarafından her yıl için belirlenecek ve toplanacak olan baş vergisi getirilmiştir. Huzur ve bakım evlerinde kalanların, ileri derecede zihinsel özürülülerin ve öğrencilerin muaf tutulması, kişilerin gelir durumlarına ve tasarruflarına göre indirim yapılması, indirimden yararlanacakların da en azından %20 oranında vergi ödemesi öngörülmüştür. Rapor aynı zamanda, yerel yönetimlerin diğer temel gelir kaynakları olan işyerlerinden alınan vergileri ve merkezden yapılan mali yardımları yeniden düzenlemiştir. İşyerleri vergisi yapılan düzenlemeyle ulusallaştırılmış ve 'ulusal işyerleri vergisi' adını almıştır. Buna göre, merkezi hükümet İngiltere ve Galler'deki bütün işyerleri için standart bir iş yerleri vergisi belirleyecek, yerel yönetimler belirlenen vergileri toplamaya devam edecek, ancak toplanan vergiler merkezdeki bir fonda toplanacak ve yerel yönetimlere merkezi hükümet tarafından, nüfusları hesap edilerek orantılı biçimde dağıtılacaktı. Son olarak, merkezden yapılan mali yardımların ismi 'gelir destek yardımı' olarak değiştirilmiş, bu yardımların yapılmasında yerel yönetimler arasındaki gelir ve gider farklılıklarının dengelenmesini sağlayacak bir 'harcama değerlendirme' sistemi getirilmiştir. Hükümete göre, eğer bir yerel yönetim harcamalarını artırırsa, bu harcamaları finanse edebilmek için baş vergisi miktarlarını da artırmak zorunda kalacak-çünkü diğer temel gelir kaynakları merkezi hükümetin kontrolü altında olacağı için-bu durumda artan baş vergisi oranlarını gören yerel halk, diğer yerel yönetimlerde toplanan baş vergisi miktarlarıyla kendi vergilerini kıyaslayarak, fazla harcama yapan ve dolayısıyla yüksek vergi toplayan yerel yönetimi seçim sandığında cezalandıracaktı. Yeni sistemin, 1987'de çıkarılan bir yasayla 1989-90 mali yılından itibaren İskoçya'da, 1988'de çıkarılan bir yasayla da 1990-91 mali yılından itibaren de İngiltere ve Galler'de yürürlüğe girmesi öngörüldü.

Bu reform paketinin kabul edilmesi ve parlamentodan geçmesi aşamalarında Thatcher'ın politika yapma tarzı, baş vergisi reformunun kendi sonunu hazırlamasında önemli olacak özellikler içermiştir. Thatcher, baş vergisinin görünen avantajlarına saplanıp kalmış, baş

⁹ Department of the Environment, *Paying for Local Government*, Cmnd. 9714, HMSO, London, 1986

vergisinin planlandığı gibi kolayca uygulanamayacağı hakkında Chartered Institute of Public Finance ve the Institute for Fiscal Studies'in uyarılarını dikkate almamıştır. Thatcher, Maliye Bakanı'nın baş vergisinin yüksek oranlarda çıkacağı ve bunun sorumlusunun da halk tarafından merkezi hükümet olarak görüleceği uyarılarını da dinlememiş, Muhafazakar Partili milletvekillerinin rahatsızlığını ve verginin kişilerin gelirlerine göre sınıflandırılması isteklerini-bu konuda verilen bir değişiklik önergesi 25 oy gibi az bir farkla reddedilmiş- göz ardı etmiştir. Muhafazakar Parti'ye ve diğer partilere mensup yerel yönetim liderlerinin de uyarıları Thatcher hükümetinin kararını değiştirememiş, aksine Thatcher, baş vergisi reformunu, 1987 seçimlerini takiben uygulamaya koyduğu yerel yönetim politikalarının 'amiral gemisi' olarak ilan etmiştir.¹⁰

1990-91 mali yılı yaklaşırken, yürürlüğe girecek olan baş vergisinin, yerel yönetimlerin gelirlerini kontrol altına almanın aksine, merkezi hükümetin popülaritesine zarar verecek bir politikaya dönüştüğü belli olmaya başladı. Yerel yönetimler, özellikle İşçi Partili olanlar, daha önce vergi ödemeyen bir çok kişinin yeni vergiyi ödemekle mükellef olacağı, gelirlere göre bir sınıflandırma yapılmaksızın herkesin standart vergi ödeyeceği, yeni verginin oranlarını belirlenmesinin, mükelleflerin kayıt edilmesinin ve belirlenen verginin toplanmasının ekstra maliyet getireceği biçiminde propaganda yaptılar, kapı kapı propaganda yaparak baş vergisinin halka getireceği olumsuz sonuçları anlatan kitapçıklar dağıttılar. Bunun sonucunda, daha baş vergisi uygulamaya geçmeden hükümete karşı önemli bir halk hoşnutsuzluğu meydana geldi. Bunun yanı sıra hükümet, yeni sistemin problemsiz biçimde uygulamaya konması ve başarılı olması için gerekli olan mali desteği iyi hesaplayamadı. Temmuz 1989'da hükümet, yeni verginin uygulamaya geçeceği 1990-91 mali yıl için ekstra mali yardımın yapılmayacağını ilan etti, yerel yönetimlerin baş vergisinin miktarını düşük belirleyebilmeleri için israfı azaltmalarını ve verimliliklerini artırmalarını istedi.

¹⁰ 1987 yılında ilan edilen ve 1987-90 yıllarında uygulanan diğer yerel yönetim politikaları, eğitim, konut, ve yerel hizmetlerin özelleştirilmesi alanlarında yerel yönetimlerin rolünü azaltan ve alternatif hizmet verme metotları sunan yenilikler getirmiştir.

III. BAŞ VERGİSİ'NİN POLİTİK ETKİLERİ

1990 yılının ilk aylarında, yerel yönetimlerin açıklamaya başladıkları baş vergisinin miktarları hükümeti endişelendiren ilk önemli gelişme oldu. Hükümet, Kasım 1990 yılında yapmış olduğu hesaplamalarda, ortalama baş vergisinin yaklaşık 278 sterlin (İngiltere için) olacağını tahmin etmişti. Bu miktar, 1986 yılında baş vergisinin kabul edildiği aşamada tahmin edilen ortalama baş vergisinin (150 sterlin) oldukça üzerindediydi ve hükümeti endişelendirmeye başlamıştı. Ancak, baş vergisinin ilan edilecek gerçek rakamları hükümeti daha çok rahatsız edecekti. 1990'ın ilk aylarında açıklanan miktarlara göre İşçi Partili yerel yönetimler %36, Muhafazakar Partili yerel yönetimler %31 tahmin edilen üzerinde vergi ilan ettiler. İlan edilen miktarlara göre ortalama baş vergisi 360 sterlindi. Başbakan Thatcher bu oranın, hükümetin popülaritesi bakımından 'yeteri kadar kötü' olduğunun farkındaydı.¹¹ Baş vergisi reformunun kabul edildiği aşamada yerel yönetimlerden sorumlu bakan olan Kenneth Baker'a göre, 1990 yılının ilk aylarındaki vergi miktarını gören Muhafazakar Partili liderler, istemeden ne kadar 'baş belası ve doymak bilmez bir yaratık' ortaya çıkardıklarını anlamışlardı.¹²

1990 yılının Ocak-Şubat aylarında baş vergisiyle ilgili başka kötü gelişmelerde vardı. Tüketici Fiyatları İndeksi Tavsiye Komitesi, baş vergisinin-daha önce konut vergisinin yer aldığı gibi-indekte yer almasına karar verdi. Bu hükümet için olumsuz bir gelişmeydi, çünkü ortalama 360 sterlin olacak olan 1990-91 yılı baş vergisi, 1989-90 yılında ödenen ortalama konut vergisinden yaklaşık %25-%30 fazlaydı. Baş vergisinin indekse konulması, zaten yükselmekte olan enflasyonun daha da artmasına neden olacaktı.¹³ Nisan ayından itibaren mükelleflere ulaşan baş vergisi faturaları gösterdi ki 27 milyon insan daha önceki konut vergisi sisteminden daha fazla vergi ödeyecekti, sadece 8 milyon insan daha önceki sisteme göre avantajlı durumdaydı. Yeni sistemde daha çok vergi ödeyecek olanların büyük

¹¹ Margaret Thatcher, *The Downing Street Years*, Harper Collins, London, 1993, s. 658

¹² Kenneth Baker, *The Turbulent Years: My Life in Politics*, Faber & Faber, London, 1993, s. 153

¹³ Thatcher, s. 658

çoğunluğu vergi indirimden yararlanmak için konan sınırı ancak geçen ve dolayısıyla indirimden yararlanamayan orta gelirlilerden ve emeklilerden oluşmaktaydı. Bu kesimler, 1979, 1983 ve 1987 genel seçimlerinde Muhafazakar Parti'yi desteklemiş ve partinin seçimleri kazanmasında önemli rol oynamışlardı.¹⁴ 22 Mart 1990'de Mid-Staffordshire'de yapılan milletvekili ara seçiminde Muhafazakar Parti, devamlı elinde tuttuğu ve son seçimlerde 19.000 oy fazlasıyla kazanmış olduğu milletvekilliğini İşçi Partisi'ne kaptırınca başbakan Thatcher sonuçtan son derece endişe duydu ve baş vergisi miktarının aşağılara çekilmesi için bir şeyler yapılması gerektiğine karar verdi, aksi takdirde baş vergisinin politik etkilerinin hükümetin düşmesine neden olabileceğini anladı.¹⁵

Yapılan kamuoyu yoklamaları başbakan Thatcher'ın endişelerinin haklı olduğunu destekliyordu. 1987 ve 1990 yılında MORI tarafından yapılan kamuoyu yoklamalarında, baş vergisini desteklemeyenlerin oranı Haziran 1987'de %39 iken, Nisan 1990'da %72'ye yükselmiş, aynı dönemlerde baş vergisini destekleyenlerin oranı ise %43'den %23'e düşmüştür.¹⁶

NOP tarafından 1989-1990 yıllarında yapılan kamuoyu yoklamalarında ise, Muhafazakar Parti'ye daha önce oy verdiği halde gelecek seçimlerde oy vermeyeceğini söyleyenlerin %56'sı bu kararında baş vergisinin temel neden olduğunu belirtiyordu. Ankette baş vergisinin yüksek miktarından hükümeti sorumlu tutanların oranı Nisan 1988'de %33, yerel yönetimleri sorumlu tutanların oranı %39 iken, Nisan 1990'da yerel yönetimleri sorumlu tutanların oranı %18'e, hükümeti sorumlu tutanların oranıysa %56 olmuştur.¹⁷

Kamuoyu yoklamalarıyla ortaya açıkça çıkan halkın tepkisi, hükümeti baş vergisi politikasındaki katı tutumundan vazgeçmeye zorladı. Hükümet, 24 Mart 1990'da yapılan bir toplantıda, baş vergisi miktarlarının aşağılara çekilmesi için tedbirler almak zorunda olduğu

¹⁴ David Butler, Andrew Adonis and Tony Travers, *Failure in British Government: The Politics of the Poll Tax*, Oxford University Press, Oxford, 1994, s. 157

¹⁵ Thatcher, s. 658-89

¹⁶ *The Times/MORI Opinion Polls*, The Times, 30 Nisan 1990

¹⁷ *NOP Opinion Polls*, Local Government Chronicle, Nisan 1990

sonucuna ulaştı.¹⁸ Hükümetin bu karara ulaşmasında etkili olan bir başka gelişme de, 1990 yılının başlarından itibaren İngiltere ve Galler'in çeşitli kentlerinde, baş vergisinin protesto edildiği gösteriler idi. Binlerce insanın katıldığı bu protesto gösterilerinin bazıları olaysız başlayıp sona ererken, bazılarında olaylar çıktı ve polis müdahale etmek zorunda kaldı.¹⁹

Bu gösteriler, İşçi Partisi'ne mensup radikal-sol eğilimli militan kişiler, radikal sol eğilimli Sosyalist Partisi'ne kayıtlı kişiler ve bazı sol eğilimli marjinal gruplara mensup kişiler tarafından kurulan Tüm Britanya Baş Vergisi Karşıtı Birliği (All Britain Anti-Poll Tax Union) tarafından düzenlenmekteydi.²⁰ Bu gösteriler, İşçi Partisi'nin merkez yönetimi tarafından onaylanmıyordu. Parti'nin o zamanki lideri Neil Kinnock, halkın bu gösterileri düzenleyen ve baş vergisi uygulamasının bu gösterilerle durdurulacağı ve hükümetin alaşağı edileceği inancıyla hareket edenleri 'oyuncak kasabası devrimcileri' olarak niteledi ve halkın bu kişilerce kandırılmayı hak etmediğini söyledi.²¹ Bu gösterilere katılanlar arasında sıradan vatandaşlar da bulunmaktaydı. En önemli gösteri, 31 Mart 1990'da Londra'da, Parlatentonun ve bakanlıkların bulunduğu caddenin başındaki Trafalgar Square'de gerçekteşen ve 50.000 ile 70.000 arasında insanın katıldığı gösteriydi. Gösterinin düzenlenmesinde yine Tüm Britanya Baş Vergisi Karşıtı Birliği'nin radikal sol-eğilimli üyeleri etkiliydi ancak baş vergisine olan tepkilerini göstermek isteyen çok sayıda sıradan vatandaş da gösteriye katılmıştı. Başlangıçta olaysız başlayan gösteri, saatler ilerledikçe ö bölgedeki dükkanların saldırıya uğradığı ve yağmalandığı, göstericilerle polis arasında çatışmanın meydana geldiği, İngiliz tarihi açısından eşine nadir rastlanılan bir halk ayaklanmasına dönüştü. 45'i polis 113 kişinin yaralandığı olaylar, polisin yoğun çabaları sonucu güçlükle sona erdirilirken, olayların

¹⁸ Thatcher, s. 659

¹⁹ D. Burns, *Poll Tax Rebellion*, AK Press, Stirling, 1992, s. 84-86

²⁰ R. Bagguley, "Protest, Poverty and Power, *The Sociological Review*, Cilt:3, No:4, s. 700-701; R. Cromton and J. Jenkins, "Communities Charge", *New Statesman & Society*, 16 March, ss. 16-17

²¹ Neil Kinnock, *The Guardian*, 3 Ekim 1990

sonunda 300 kişi de göz altına alındı.²² Londra'daki bu son gösteri, Thatcher'ın, baş vergisinin mükellefler üstündeki yükünü azaltmanın zorunlu olduğu biçiminde verdiği kararının doğruluğunu göstermekteydi.²³ Mayıs ayında yapılan yerel yönetim seçimlerinde ise Muhafazakar Parti, oyların yaklaşık %31'ini alarak son elli yılın en kötü yerel seçim sonucunu elde etti. Muhafazakar Parti'nin elde ettiği bu başarısız sonuçta baş vergisinin etkili olduğu çok açıktı ve Muhafazakar Parti'nin politik açıdan önünde fazla bir alternatif olmadığı kesin bir biçimde ortaya çıktı.²⁴

Baş vergisinin miktarlarını aşağıya çekmek, en azından takip eden yıllarda baş vergisinin miktarını kabul edilebilir düzeye getirmek için hükümet, Temmuz 1990'da hazırladığı paketle, yerel yönetimlere ekstra 3 milyar sterlin aktaracağını açıkladı. İkinci olarak, baş vergisinin yükünü en çok çeken orta gelirli mükelleflerin üzerindeki yükü azaltmak için yerel yönetimlere 300 milyon sterlin ayırdığını ilan etti.²⁵ Bunlar geç kalmış yardımlardı ve 1990-91 mali yılı için açıklanan baş vergisi miktarları, Muhafazakar Parti'nin popülaritesine zarar vermeye çoktan başlamıştı. Bir ankete göre, Muhafazakar Parti'nin 1990'nın Ocak ayında %38 olan oyları Mayıs 1990'da %31'e düşmüştü.²⁶ Bir başka ankete göre de Muhafazakar Parti'nin oy oranı, Nisan 1990 itibarıyla %22.5'e düşmüştü.²⁷ Baş vergisini desteklemeyenlerin %50'si, baş vergisini bir sonraki seçimlerde verecekleri oyu belirleyecek en önemli etken olarak göstermekteydi.²⁸ Ekim 1990'da ise Muhafazakar Parti, Eastbourne'daki milletvekilliği ara seçiminde, daha önce 17.000 oyla kazandığı koltuğu 4.550 oy farkıyla Liberal Demokratlar'a kaptırdı.

Bu gelişmeleri endişeyle izleyen Muhafazakar Partili milletvekilleri, gelecek seçimlerde elde edecekleri sonuçların nasıl olabileceğini

²² Burns, s. 98; Butler, Adonis and Travers, s. 151; Gerry Stoker, *The Politics of Local Government*, Macmillan, London, 1991, s. 190

²³ Thatcher, s. 661

²⁴ Thatcher, s. 664

²⁵ Stoker, ss. 193-95

²⁶ *Political Social Economic Review*, 1990

²⁷ *Gallup Political Index*, 1990

²⁸ *The Independent*, 11 March 1990

görmeye başladılar ve paniğe kapıldılar.²⁹ Özellikle 1987 genel seçimlerinde az farklarla koltuklarını kazanan milletvekilleri, baş vergisinin koltuklarını rahatlıkla kaybettirebilecek bir etkide bulunacağı ve dolayısıyla gelecek seçimlerde parlamentoya girmelerinin zor olacağı sonucuna vardılar.³⁰ Dönemin Çalışma Bakanı'nın anılarında belirttiğine göre, parti içinde baş vergisinin olumsuz etkilerinden kurtulmak için bir şeylerin yapılmasının zorunlu olduğu konusunda parti içinde geniş bir mutabakat oluştu ve bu varılan noktanın sorumluluğu Thatcher'a yüklendi.³¹ Başbakan Thatcher artık seçimlerin kazanılması için kurban edilmesi gereken ve dolayısıyla bir sonraki genel seçimlerden-en geç 1992 Haziran ayında yapılması gereken-önce değiştirilmesi gereken bir liderdi.³² Gazetelere göre, her dört milletvekilinden biri Thatcher'ın bir önceki seçimlerden önce başbakanlıktan istifa etmesini istiyordu ve giderek artan sayıda milletvekili Thatcher'ın yüzüne karşı bu isteklerini bildirmeye hazırlanıyordu.³³ On bir yıllık iktidarları boyunca hep milletvekili kalan ve bakanlık hayalleri gerçekleşmeyen, dolayısıyla Thatcher'a kırgın olan milletvekilleri için de gelinen bu nokta, Thatcher'ın gitmesi, dolayısıyla gelecekteki yükselme şanslarının artması için bulunmaz fırsattı. Onlar da, 1986-89 yıllarının yerel yönetimlerden sorumlu bakanı Nicholas Ridley'in anılarında belirttiği gibi, Thatcher'a karşı oluşan muhalif milletvekillerinin arasında yer aldılar.³⁴

Parti içinde oluşan bu muhalefetin önünde Thatcher'ı başbakanlıktan uzaklaştırma amacını gerçekleştirecek bir imkan vardı: Kasım ayında yapılması gereken parti liderliği seçimi. Thatcher'ın parti içindeki en önemli rakiplerinden olan Michael Heseltine, bu ortamı değerlendirerek Thatcher'a karşı aday olduğunu ve kazanması

²⁹ N. W. Elliss, *John Major: A Personal Biography*, Futura, London, s. 21

³⁰ M. Wickam-Jones and D. Shell, "What Went Wrong? The Fall of Mrs Thatcher", *Contemporary Record*, Cilt: 5, No: 2, s. 335

³¹ N. Fowler, *Ministers Decide: A Personal Memoir of the Thatcher Years*, Chapmans, London, s. 339-40

³² Alderman and Carter, s. 127

³³ *The Independent on Sunday*, 11 March 1990

³⁴ N. Ridley, *My Style of Government: The Thatcher Years*, Hutchinson, London, s. 221

halinde ilk olarak baş vergisini radikal bir biçimde gözden geçirecek bir çalışma yaptıracağını açıkladı. 20 Aralık' ta yapılan liderlik seçiminin ilk turunda Thatcher Heseltine'dan fazla oy almasına rağmen gerekli olan sayının dört oy gerisinde kaldı. Seçime devam etme kararında olan ve kazanacağından endişe etmeyen Thatcher, bu kez Kabine üyelerinin ikinci tura devam etmemesi yolundaki uyarısıyla karşılaştı. Yarışa devam ettiği takdirde Thatcher, kendisine yakışmayan bir şekilde politikaya veda edebilirdi. Thatcher, 22 Aralık 1990'da, yüreği kırgın bir biçimde başbakanlıktan ve Muhafazakar Parti liderliğinden istifa ettiğini açıklamak zorunda kaldı.³⁵ Baş vergisi, istifasındaki en önemli nedendi:

'Vergi [baş vergisi] parti içinde ve radikal sola mensup olanlar [protesto gösterileri yapan kesimler] içinde bana muhalefet edenler için bir birleşme noktası oldu. Eğer ben başka problemlerle uğraşmak zorunda kalmasaydım, her şeyden önemlisi eğer Kabine ve parti[li milletvekilleri] sınırlarına hakim olabilseydim, ben bütün zorlukların üstesinden gelebilirdim.'³⁶

Thatcher'ın istifasından sonra John Major (eski Maliye Bakanı) ve Douglas Hurd (eski Dış İşleri Bakanı) da liderlik yarışına katıldılar ve her ikisi de Heseltine gibi baş vergisini gözden geçireceklerini açıkladılar. John Major, 27 Aralık 1990'daki oylamayı kazanarak Thatcher'ın koltuğuna oturdu ve 1979-83 yıllarında yerel yönetimlerden sorumlu bakan olarak Kabinede görev yapan Heseltine'ı baş vergisini gözden geçirmek ve gerekirse kaldırmak üzere aynı göreve getirdi. Heseltine, göreve gelir gelmez baş vergisinin reformuna ve gerekirse kaldırılmasına yönelik bir çalışma başlattı ve Nisan 1991'de 41 milyon kişi üzerindeki baş vergisini kaldıran ve yerine 22 milyon kişinin mükellef olacağı yeni yerel yönetim vergisini (council tax) getiren danışma raporunu ilan etti.³⁷ Halen yürürlükte olan bu düzenlemeye göre, yerel yönetimler, her bir konutun belirlenecek değeri üzerinden tek bir vergi alacaktı. Düzenleme, 18 yaşın üzerinde olan ve bir konutta yaşayan kişinin vergi mükellefi olmasını, tamamen öğrencilerin oturduğu konutlar vergiden muaf olmasını, gelir yardımı alan düşük gelirli için

³⁵ Thatcher, s. 850-56

³⁶ Thatcher, s. 642

³⁷ Department of the Environment, *A New Tax for Local Government: A Consultation Paper*, HMSO, London, 1991

%100'lere varan indirimler yapılmasını, tek kişinin yaşadığı konutlar için %25 indirim yapılmasını öngörmekteydi. 1992 yılının ilk aylarında onaylanan bir yasayla baş vergisi, 1993 mali yılından geçerli olmak üzere kaldırıldı ve yerine yeni vergi getirildi. Baş vergisinin kaldırılması seçmenler tarafından olumlu karşılandı ve bu gelişme, Muhafazakar Parti'nin 21 oy gibi bir parlamento çoğunluğuyla yeniden seçimleri kazanmasında önemli bir etken oldu.

SONUÇ

Baş vergisinin konmasındaki en büyük etken, yerel yönetimlerin harcamalarının seçmenler eliyle kontrol edilmesini sağlamaktı. Ancak, baş vergisinin kabul edilmesi ve uygulamaya geçilmesinde, verginin halkın büyük tepkisine neden olacağı, yerel yönetimler tarafından belirlenecek miktarların yüksek olabileceği ve hükümetin bundan zarar göreceği yolunda uzman kurumlar, Muhafazakar Partili milletvekilleri, yerel yönetimler tarafından yapılan uyarılar Muhafazakar Parti tarafından dikkate alınmadı. Sonuçta baş vergisi, Muhafazakar Parti ve özellikle de başbakan Thatcher için tam bir siyasi felaket oldu. Yeni sisteme geçişte gerekli olan mali yardımlar zamanında yapılmadı, yerel yönetimler, özellikle İşçi Partisi'ne mensup olanlar, yeni verginin yüksek miktarlarının asıl sorumlusu olarak hükümeti göstermeyi başardılar. 1990 yılının ilk aylarında açıklanan baş vergisi miktarları halkın artan tepkisiyle karşılaştı, ülkenin bir çok kentinde önemli sayıda insanın katıldığı protesto gösterileri düzenlendi, ara seçimlerde, yerel seçimlerde ve kamuoyu yoklamalarında Muhafazakar Parti'nin oyları ve desteği giderek azaldı. Halkın giderek artan bu muhalefeti ve hoşnutsuzluğu, Muhafazakar Parti'nin en geç iki yıl içinde yapılması gereken genel seçimlerde nasıl bir sonuç elde edeceğini açıkça gösterdi. Sonuç olarak, giderek güçlenen parti içi muhalefet, Thatcher'ın on bir yıl süren başbakanlığına son noktayı koydu. İyi planlanmamış bir yerel verginin uygulanmak istenmesi, Birleşik Krallık'ın 20.yüzyıldaki en güçlü başbakanının koltuğunu kaybetmesindeki en büyük rolü oynadı.

Bu örnek göstermektedir ki, demokratik kuralların işlediği bir

ülkede halk, kendisine zorla kabul ettirilmeye çalışılan ve kendisinin gelir düzeyine önemli ölçüde zarar verecek bir politikanın uygulanmasını engelleyebilmekte ve bu tarz bir politikanın doğal sorumlusu olarak gördüğü başbakanın siyasi hayatını sona erdirebilmektedir. Dolayısıyla demokratik ülkelerde, yeni bir politikanın planlanması ve uygulanması aşamalarında halkın tepkisinin dikkate alınmasının önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz bu örnek, demokratik ülkelerde halkın demokrasiye olan güveninin güçlü ve sürekli olmasının altında ne yattığını da göstermektedir: başarısız olan politikanın ve politikacının demokratik sistem içinde tasfiyesi ve yenilenebilmesi.

KAYNAKÇA

- ALDERMAN, R. K. and CARTER, N., 'A Very Tory Coup: the ousting of Mrs. Thatcher', *Parliamentary Affairs*, Vol. 44, No.2, April 1991, ss. 125-39
- BAGGULEY, R., 'Protest, poverty and power: a case study of the anti-poll tax movement', *The Sociological Review*, Vol. 3, No. 4, November 1995, ss. 700-701
- BAKER, K., *The Turbulent Years: My Life in Politics*, Faber & Faber, London, 1993
- BURNS, D., *Poll Tax Rebellion*, AK Press, Stirling, 1992
- BUTLER, D., Adonis, A. and Travers, T., *Failure in British Government: The Politics of The Poll Tax*, Oxford Univ. Press, Oxford, 1994
- CROMPTON, R. and JENKINS, J., 'Communities charge', *New Statesman & Society*, 16 March 1990, ss. 16-17
- DEPARTMENT OF THE ENVIRONMENT, *Paying for Local Government*, Cmnd. 9714, HMSO, London, 1986
- DEPARTMENT OF THE ENVIRONMENT, *A New Tax for Local Government*, HMSO, London, 1991
- ELLIS, N. W., *John Major: A Personal Biography*, Futura, London, 1991
- FOWLER, N., *Ministers Decide: A Personal Memoir of the Thatcher Years*, Chapmans, London, 1991
- GIBSON, J., *The Politics and Economics of the Poll Tax: Mrs Thatcher's Downfall*, Emas, Warley, 1990
- HOGGETT, P. and Burns, D., 'The revenge of the poor: The Anti-Poll Tax campaign in Britain', *Critical Social Policy*, No. 33, 1991-92, s. 95

- KÖSECİK, M., *Central-Local Government Relations in the Thatcher Years (1979-90)*, University of Leeds, Politics Department, Leeds, 1999
- LAYFIELD Committee, *Local Government Finance: Report of the Committee of Enquiry*, Cmnd. 6453, HMSO, London, 1976
- RIDLEY, N., 'My Style of Government' *The Thatcher Years*, Hutchinson, London, 1991
- STOKER, G., *The Politics of Local Government*, Macmillan, London, 1991
- THATCHER, M., *The Downing Street Years*, Harper Collins, London, 1993
- WADDINGTON, D., *Contemporary Issues in Public Disorder*, Routledge, London, 1992
- WICKAM-JONES, M. and Shell, D., 'What went wrong? the fall of Mrs Thatcher', *Contemporary Record*, Vol.5, No.2, Autumn 1991, ss. 321-340
- WILSON, D. and GAME, C., *Local Government in the United Kingdom*, 2. ed., Macmillan, London, 1998

